

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כג, תשל"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

קֶפֶה - קוֹפָה

במה טומנין לשבת? יש טומנים תבשיליהם על "פלאטה" של חשמל, ויש - על מבער-גאז, שלוח של ברזל חוצץ בו בין הסירים ובין הלהבות. בילדותי היו נשי ירושלים מניחות את תבשילי השבת, בדרך כלל, על כירה של פחמים. ארגז של פח היה כפוי על הכירה, שתהא האש מכוסה, והארגז עצמו היה מכוסה בלואי סחבות ומלחים לשמור על החום, שלא ימהר להתנדף. אחת השכנות שלנו הצטיינה בכך, שבמקום סתם בלואי סחבות הייתה מניחה קרעי משי על ארגז ההטמנה - אם מחמת הכבוד ואם משום שהמשי עוצר את החום יותר משאר אריגים.

מנהג זה שבידי נשי ישראל לטמון את החמין לשבת במתקן מיוחד מנהג קדום הוא, פידוע. כבר בגמרא הוא מזוכר, וכך אנו לומדים: במה טומנין ובמה אין טומנין? אין טומנין לא בגפת... תא שמע, דאמר ר' זירא משום חד דבי ר' ינאי: קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים... וכי מפני שאין לו קופה של תבן וכר' (שבת מז ע"ב). הסופר היהודי-גרמני ליאון פויכטואנר כותב בסיפורו הגדול על יוסף בן מתתיהו, 'מלחמת היהודים':

"קאיוס באוארוֹנה, נשיא הקהילה על-שם אגריפס, שיוסף נתארח בביתו, היה בעל בית החרושת לרהיטים הגדול ביותר ברומא... היום [שערב-שבת היה] היה אולם מואר שלא בדרך הרומאים, אלא על פי הנהוג בארץ יהודה: גרות של

כסף, אחוים בפרחי סיגליות, היו משתלשלים מן התקרה. המזוזה, כל כלי-השולחן, הפוסות, בתי המלח, צלוחיות של שמן, צלוחיות של חומץ ושל תבלינים, כולם מקושטים בסמלה של ישראל: אשכול של ענבים. ובין כל הפלים הרבים – זה נגע בלבו של יוסף יותר מפל השפע הזוהר – מזנחות היו תיבות מהם עטופות תבן. לפי שאין מבשלים בשבת, כבר היו המאכלים מבושלים מערב שבת וטמונים בקופות התבן; ריחם של התבשילים מילא את החדר...".

בשבועון היהודי 'איזראליט' (מ-2 באוקטובר 1905) מצאתי מאמר קטן, על-פי כתבה מפורטת יותר ב'פראנקפורטר צייטונג' הלא-יהודי, ובה נאמר בין השאר:

"תנור שבת של היהודים בימי-קדם. כבר לעקרות הבית של ימינו, העובדות מחוץ לביתה, תיבת הבישול מצרך חיוני היא, על אחת כמה וכמה הייתה כך תמיד בביתו של היהודי בשביל לשמור על חומם של תבשילי השבת, שהוכנו קודם השבת. מנהג זה של היהודים עורר את שימת לבם של הרומאים במידה כזו, שסופרים רומיים כינו את היהודים 'בעלי תיבת הבישולים'. יובנאל [משורר רומי, שחי בשנים 60 עד 140 לספירתם] מזכיר בכתביו פעמיים את תיבת הבישול של היהודים, הממולאת תבן, לשמירה על חום התבשילים. הכינוי היוני-לאטיני *cophinus*, שנשתמר במלים האנגליות *coffer* ו-*coffer* ובמלה הגרמנית *Koffer*, הוא השם שניתן לתיבת התבן הזאת. היא הייתה בשימוש בבתי היהודים לפני 1800 שנה, כשם שהיא בשימוש אצלם עד היום הזה. בשולי כתבי יובנאל מתוארת תיבה יהודית זו – *cophinus et fenum* –

פך: 'תיבת התבן נמצאת בין פלי שימושם, משום שהם משמרים בה את הבשר המבושל, כדי שיוכלו לאכול אותו חם בשבת' בשולי יובנאל הבלתי-ערוכים שבהוצאת פרידלנדר (על-פי כתב-יד ליידין) מפורט ההסבר עוד יותר: 'היהודים שמים את מאכלי השבת שלהם, המוכנים בערב-שבת, בתיבה ממולאת תבן, לאחר שעטפו את הסירים בסדינים ובאלונטיות כדי שיהיה להם בשבת אוכל חם...'.¹

'קופה' זו ידועה לנו בהקשרים רבים: קופה של שרצים (יומא כב ע"ב), קופה של צדקה (פאה ח, ז: לא יטול מן הקופה...), קופה של בשר (ברכות לב ע"א), קופה של קישואין (ירושלמי שבת י, ב), קופות של תמרים (ירושלמי, מעשר שני א, ג), קופת רוכלים וקופה של בשמים (גיטין סז ע"א) ועוד.

מקובל להגות קפה על דרך ספה - ק' בשורק, פ' דגושה - והיא מזוהה בשם הלאטיני cupa, במשמעות חבית או קופסה; כך גם במילונו החדש של אבן-שושן. אולם ההסבר המובא בפתחה הנ"ל נראה יותר. מלבד Koffer הגרמני ו-coffer האנגלי אומר גם האיטלקי והספרדי coffa (סל שבראש התורן בספינה!). כך גם בידיש הירושלמית: 'קופה - ק' חלומה, פ' רפויה בסגול - ופירושו סל-נצרים קלוע, שמביאים בו מן השוק הביתה?²

1. [המונח החדש לכך בימאות: קן-הצופה. - ע"א].

2. [פנראה מן הערבית quffa].